

93 HARBİ SONRASINDA ANADOLU'NUN DEMOGRAFİK YAPISINA ETKİ EDEN GÖÇLER

MIGRATIONS SHAPING ANATOLIA'S DEMOGRAPHIC LANDSCAPE AFTER THE 1877-1878 WAR

 Abdullah KARA¹

¹Dr., Gaziantep Üniversitesi, abdullahkara01@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
30.12.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted
29.02.2024

ÖZET

Kitlesel göçler, tarih boyunca birçok milletin siyasi, sosyal ve iktisadi nedenlerle maruz kaldığı çoğu zaman zorunlu ve toplu halde gerçekleştirdiği yer değiştirme hareketleridir. Kitlesel göçlerin genellikle ani değişimler sonucunda gerçekleşmesi tarihin seyrini etkileyen olaylar arasında görülmesine neden olmuştur. 93 Harbi sonrasında özellikle Balkanlardan ve Kafkasya'dan Anadolu'ya doğru gerçekleştirilen zorunlu kitlesel göçler, göç eden toplumları etkilemesinin yanında göç edilen bölgelerdeki yerli halkı da birçok açıdan etkilemiş, her iki tarafı hızlı ve sürekli bir değişim sürecine sürüklemiştir. Gıda, barınma, sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanmasının ardından farklı kültür ve inançlara sahip göçmenlerin yeni yerleşim bölgelerindeki yerli halkla uyum sağlayabilmeleri ise zaman almıştır. Anadolu'ya XVIII. ve XIX. yüzyılda yapılan kitlesel göçlerin hem doğu hem de batı yönlü olduğu görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin sınırlarının öze doğru daralmasından kaynaklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından azalan kitlesel göçler XXI. yüzyılda ortaya çıkan Arap Baharı olayları sonucunda yeniden gündem oluşturacak şekilde batıya doğru hareketlenmelere neden olmuştur. Batıya doğru gerçekleşen Suriyeli kitlesel göçü Suriye'nin sınır komşularını batı yönündeki diğer dünya ülkelerine nazaran daha çok etkilemiştir. Bu ülkelerden biri de Türkiye olmuş, XXI. yüzyılda yeniden başlayan kitlesel göçlere örnek teşkil eden Suriyeli göçü Anadolu'yu nüfus yapısı olarak yeniden şekillendirecek bir hâl almıştır. Bu çalışmada 93 Harbi sonrasında Anadolu'da demografik anlamda yaşanan değişim üzerinde durulmuştur. Çalışma göç ve tarih alanında yapılacak diğer çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kitlesel Göç, 93 Harbi, Anadolu, Din, Kültür, Demografik Yapı.

ABSTRACT

Mass migrations, throughout history, have been collective displacement movements often compelled by political, social, and economic factors. Their occurrence, typically precipitated by abrupt changes, has shaped historical trajectories. Particularly following the 1877-1878 War, forced mass migrations from the Balkans and the Caucasus towards Anatolia impacted the migrating communities and profoundly influenced the native populations in the receiving regions, thrusting both sides into a rapid and enduring process of transformation. After addressing basic needs such as food, shelter, and healthcare, it took time for migrants of diverse cultures and beliefs to harmonize with the indigenous populations in their new settlement areas. Notably, mass migrations to Anatolia during the 18th and 19th centuries occurred in both eastern and western directions, a consequence of the Ottoman Empire's territorial contraction. The wane in mass migrations following the First World War saw a resurgence towards the West in the 21st century, spurred by events like the Arab Spring, with the westward movement of Syrian mass migration particularly impacting Syria's western neighboring countries more than others globally. Turkey, one of these nations, witnessed the Syrian migration, exemplifying a renewed era of mass migrations in the 21st century that significantly restructured Anatolia's demographic composition. This study focuses on the post-1877-1878 War demographic changes in Anatolia, with implications for shedding light on future research in migration and history.

Keywords: Mass Migration, 1877-1878 War, Anatolia, Religion, Culture, Demographic Structure.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun daha iyiye sahip olma ya da daha mutlu olmak istemesinden kaynaklı bir hareketlilik olan göç, bir yerden başka bir yere kalıcı olmak amacıyla ya da oradan geçici olarak gitme eylemine verilen isimdir (Yavuz, 2019, s. 206; Yılmaz, 2014, s. 1686). Göçün sebeplerinin, toplumların yaşam şekilleri, iklim, coğrafi konum, ekonomi, savaş gibi etkenlere göre değişiklik gösterdiği bilinmektedir (Oral ve Çetinkaya, 2017: 1). Göçlerin sınıflandırılması ve kuramlaşmasının ortaya çıkışı Ravenstein'in "Göç Kanunları" (Ravenstein, 1885) olmakla birlikte onun üzerine kuramsal katkılar sağlayan Everet Lee, 1966 yılında yayımladığı "Bir Göç Teorisi" adlı makalesinde, göç edenden çok göçün kendisine odaklanarak göçü açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla göç sonraki dönemde farklı açılardan çalışılarak farklı tasniflere tabi tutulmuştur (Castles ve Miller, 1998: 20-21). Buna göre en genel şekilde iç göçler ve dış göçler şeklinde olmaktadır. İç göçler, devletlerin kendi sınırları içerisinde gerçekleştirilen göçler olarak tanımlanmaktadır. Dış göçler ise vatandaşı olmayan devletin sınırlarını aşarak yapılan göçleri ifade etmek için kullanılmıştır. Göçler, ayrıca katılımcıların sayılarının göz önünde bulundurulmasıyla da bireysel veya kitlesel göçler olarak sınıflandırılmıştır. Bir ya da birkaç kişiyle sınırlı olarak yapılan göçler bireysel göçler, büyük gruplar ve topluluklar halinde gerçekleştirilen göçler ise kitlesel göçler olarak adlandırılmaktadır. Bireysel göçlerin devlet sınırları içerisinde sıklıkla yapıldığı ve toplumların demografik ve kültürel yapılarına çok etki etmediği bilinmekle birlikte kitlesel göçlerde bu durum tam aksine toplumlar üzerinde değişime sebep olacak etkilere sahiptir. Anadolu'da, son yüzyıllarda yaşanan kitlesel göçlerin en büyükleri 93 Harbi sonrası yaşanan Balkan ve Kafkasya göçü ile 2011 yılında yaşanan Suriye göçüdür. Bu kitlesel göçler Türkiye'nin, bugünkü demografik, sosyal ve iktisadi açıdan şekillenmesinde büyük rol oynamıştır (Saydam, 1997: 2-4).

Kitlesel göçler, tarih boyunca birçok devletin çeşitli sebeplerle tanık olduğu ve savaş, kıtlık, doğa felaketleri gibi nedenlerle ani bir şekilde toplu olarak yapılan yer değiştirme hareketi olarak bilinmektedir. Kitlesel göçlerin ani değişimler sonucunda gerçekleşmesi tarihi olarak büyük bir öneme sahiptir. 93 Harbi dönemi ve sonrası Anadolu'ya zorunlu olarak birçok insanın kitleler halinde göç etmiş olması, göçü gerçekleştiren toplumu etkilemesinin yanında Anadolu halkını da hızlı ve kalıcı olabilecek bir değişime sürüklemiştir. Öncelikle gıda, barınma, sağlık gibi temel ihtiyaçların giderilmesini yanında farklı kültürel, sosyal, dini özelliklere sahip göçmenlerin yeni yerleşim bölgelerindeki toplumlarla uyum sağlayabilmeleri ise zaman gerektirmiştir (Saydam, 1997: 8).

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandıran olayların yaşandığı yüzyıl olmuştur. 93 Harbi başta olmak üzere yaşanan savaşlar sonucunda kaybedilen topraklarda yaşayan Osmanlı Devleti tebaası, yine Osmanlı Devleti çatısı altında olmak için kaybedilen topraklardan elde tutulan topraklara doğru kitleler halinde hareket etmişlerdir. Yaşanan birçok savaşla birlikte topraklarını hızla kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti kaybettiği topraklarda kalan Müslümanlara ve Türklere Anadolu'nun kapılarını açmış, savaş sırasında ve sonrasında yaşanan olaylardan Müslümanları ve Osmanlı Devleti'ne sığınanları korumak istemiştir. Bu nedenle göç ederek Osmanlı Devleti topraklarına sığınanlar geri çevrilmemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin savaşta yenik düşmüş olması ve birçok açıdan sıkıntılarla karşı karşıya kalması da özellikle Balkanlardan ve Kafkasya'dan gelen hiç kimseyi geri çevirmemesine sebep olmuştur. Ancak XVII. yüzyılın ortalarında plansız ve savaş sonrası ani bir şekilde başlayan kitlesel göçler, Osmanlı Devleti'nin bir göç politikası oluşturmasını gerektirmiştir. Yaşanan olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti, elindeki imkânları seferber ederek yaşanan kitlesel göçleri yönetmek için hızlı

bir şekilde planlama yapmış, göç edenlerin mağduriyetini en aza indirecek şekilde gerçekleştirmeye gayret etmiştir (Bice, 1991: 42). 93 Harbi sonrasında Anadolu'ya Kırım ve Balkanlar üzerinden yoğun bir şekilde kitlesel bir göç hareketi meydana gelmiştir.

Savaş mağduru olarak Osmanlı Devleti topraklarında güvenli bir hayat yaşamak umuduyla gelen Türk ve Müslüman unsurlar, Osmanlı Devleti'nin izlediği göç politikasıyla döneme uygun olacak şekilde Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir. Farklı coğrafyalarda farklı kültürel özelliklere sahip olan göçmenler başta yerleştirildikleri bölgeler olmak üzere bugünkü Türkiye'yi sosyal ve ekonomik açıdan derinden etkilemiştir. Bu göçlerin özellikle Anadolu'da yoğunlaşması Anadolu'nun başta demografik yapısını daha sonra ise dini ve kültürel yapısını büyük ölçüde etkilemiştir (İpek, 1994: 150).

Devletler, kitlesel göçleri kontrol edebilmeleri ve yönetebilmeleri için kurullara ve kuruluşlara ihtiyaç duymaktadır. 93 Harbi sonrası Osmanlı Devleti'ne doğru kitlesel olarak gerçekleştirilen göçlerin sevk ve iskânı için devletin göç işleriyle ilgilenen ve 1860 yılında kurulan Muhacirin Komisyonu bulunmaktaydı. Bu komisyon kurulmadan önce de Anadolu coğrafyasına kitlesel göçlerin olduğu görülmüştür. Örneğin Kırım Savaşı sonrasında yaklaşık 150 bin Kırım göçmeni (Nogay, Tatar) Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu göçmenler özellikle Güney Anadolu bölgesine yerleştirilmişlerdir (Demirtaş, 2009: 221). Kırım üzerinden yaşanan göçle birlikte Kafkasya'dan Rusların baskısı sonucunda yerlerinden edilen göçmenlerin Anadolu yönüne doğru hareket edeceğinin bilinmesi, bu kitlesel göçlerin kontrol edilebilmesi için bir komisyon kurulmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan Muhacirin Komisyonunun görevleri aşağıda sıralanmıştır.

Gelen göçmenleri misafir etmek,

Boş, kullanılmayan ve devlete ait olan arazileri tespit etmek ve bu arazilere göçmenleri yerleştirmek,

Gerekli görüldüğünde göçmenlere ev, hayvan ve tohum yardımı yapmak,

Ürün alamayan göçmenlere maddi yardımlarda bulunmak,

Kışlık yakacak vermek,

Halkın yardımlarını ve hazinenin göçmenlere ayırdığı bütçeyi göçmenlere ulaştırmak (Demirtaş, 2009: 216-217).

Muhacirin Komisyonu yukarıda sıralanan görevleri dışında gelen göçmenlerin sosyal ve psikolojik durumları için de yardımlarda bulunmuştur. Buradan hareketle göçmenlerin bedensel ihtiyaçlarının ruhsal ihtiyaçlarıyla eşdeğerde tutulduğu ve insana tam anlamıyla bir bütün olarak değer verildiği kanısına ulaşılmaktadır. Dönem şartları da göz önünde bulundurulduğunda göçmenlere Osmanlı Devleti tarafından gösterilen bu tutum ve davranışlar takdir edilmektedir (Saydam, 1999: 667). 93 Harbi esnasında ve sonrasında Kafkaslar ve Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçler, Anadolu göç tarihinde bu coğrafyaya yapılan en büyük göçler arasında gösterilebilir.

Ancak 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş Suriye'nin en uzun sınır komşusu olan Türkiye'yi, diğer sınır komşularına ve ülkelere nazaran daha çok etkilemiştir. İç savaştan kaçarak canlarını kurtarmak isteyen Suriye halkının öncelikle Türkiye'yi seçmiş olmasında en uzun sınır komşusu olmasının yanında Türkiye'nin izlediği Suriye göçü politikası da yer almaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti döneminde aynı topraklarda yaşamış olan Suriye ve Türkiye halkının ortak bir geçmişe sahip olması ve çoğunlukla Müslüman olmaları ile sınır hattı boyunca akraba olmaları da

Türkiye'ye göç edilmesine yol açan sebepleri oluşturmuştur. 2011 yılından bu yana Suriye'den Türkiye'ye yaklaşık 5 milyon Suriyeli göçmenin geldiği bilinmektedir. Bugün Türkiye'ye bakıldığında hem 93 Harbi sonrası yaşanan kitlesel göçlerle hem de 2011 sonrası yaşanan Suriye kitlesel göçüyle Türkiye'nin demografik yapısının oldukça değiştiği ve bu demografik değişimlerle birlikte Türkiye'nin iktisadi, sosyal ve kültürel olarak da farklı bir boyuta geçtiği görülmektedir.

1.1. 93 Harbi Sonrası Balkanlardan ve Kafkasya'dan Gerçekleştirilen Göçlerin Etkileri

Balkanlar, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kuzeybatısındaki yerleşim bölgesine verilen isimdir. XIX. yüzyılda dağılıma döneminde olan Osmanlı Devleti Anadolu'ya doğru geri çekilme sürecindeyken devam eden savaşlarla birlikte Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslüman unsurlar Anadolu'ya doğru hızlı ve kitlesel olarak göç etmeye başlamışlardır. Bu göçleri 93 Harbi sırasında Rusların Balkanlarda yaşayan Osmanlı halkına olan zorlayıcı tutumları da tetiklemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarını kaybetmiş olması, burada yaşayan Türk ve Müslüman unsurlara Osmanlı Devleti'nin içlerine doğru göç etmekten başka bir çare kalmadığını göstermiştir (İpek, 1994: 14).

XIX. yüzyılda Panslavizm politikası izleyen Ruslar, o dönemde Balkanları en çok etkileyen unsur olmuşlardır. İzledikleri Panslavizm politikasıyla Osmanlı Devleti'ni yalnızlaştırmanın yanında bölgeyi Türk ve Müslümanlardan arındırma çabalarına giren Ruslar, bölgede birçok kanlı olayın yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla 93 Harbi sonrasında yaşanan göçün en büyük nedenlerinin başında Rusların Panslavizm politikası gelmektedir. Ruslar, dönem itibarıyla Osmanlı toprağı olan bölgelerde planlarını tek tek gerçekleştirmeye ve hedeflerine ulaşmaya başlayınca İngiltere ve Avusturya Osmanlı Devleti'nin Ruslarla anlaşmasını ve savaşın sona ermesini istemişlerdir. Çünkü Balkanlardaki Panslavizm politikasını başarıyla gerçekleştiren Ruslar, özellikle Avrupa için büyük bir tehdit oluştururken dünya ticaretinin merkezi konumunda olan Ortadoğu'ya da hâkim olacaktır. Bunu istemeyen Avrupalı güçler Ruslara Osmanlılar ile barış yapılması konusunda baskı yapmışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne son verme aşamasında olan Ruslar durmuş ve Osmanlı Devleti ile 5 Mart 1878'de, şartları oldukça ağır olan ve 29 maddeden oluşan Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu anlaşmanın en önemli sonucu Rusların, Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da hâkimiyet kurmuş olmaları ve birlikte buldukları bölgelerdeki Türk ve Müslümanları ya katletmeleri ya da sürgün etmeleri olmuştur (Şirin, 2018: 397).

93 Harbi sonrası Balkanlardaki birçok şehir Ruslar tarafından tahrip edilmiştir. Bu şehirlerden ayrılan ve Anadolu'ya doğru hareket eden Türk ve Müslüman unsurların bir milyon 230 bin olduğu söylenmektedir (İpek, 1994: 174). Balkan Savaşı'ndan sonra ise toplam 440 bin kadar Türk'ün Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç ettiği ifade edilmektedir. Balkanlardan Anadolu'ya doğru gerçekleştirilen göçlerin diğer bir kolunu da 93 Harbi öncesinde ve sırasında Kafkasya'dan Ruslar tarafından sürgün edilen ve bir kısmı Osmanlı Devleti tarafından Balkanlara yerleştirilen ve her iki coğrafyada da şiddet ve soykırıma uğrayan Müslüman Kafkas halkı oluşturmuştur. Ruslar tarafından sistemli bir şekilde göçe zorlanan Müslüman Kafkas halkı, bu göçler sırasında çok zor zamanlara tanıklık etmişlerdir. Buradan da anlaşılmaktadır ki hem Kafkasya'da hem de Balkanlarda Rusların Türk ve Müslüman unsurlara yaptırımları birbirinden farklıdır (Arslan, 2008: 75).

Balkanlardan yaşadıkları zulüm sebebiyle Anadolu yönüne göç eden Türk ve Müslüman unsurların öncelikle İstanbul'da bekledikleri ve daha sonra Osmanlı Devleti'nin yürütmüş olduğu göç politikasına göre bir kısmının Edirne'de ve İstanbul'da kısa süre kalacak şekilde

Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleştirilmek üzere dağıtıldıkları bilinmektedir (İpek, 1994: 106-107).

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin yaşadığı başta savaş olmak üzere salgın hastalıklar, kıtlık ve toprak kaybı gibi sebeplerle özellikle Müslüman nüfus yoğunluğunun azaldığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle 93 Harbi sonrası Anadolu'ya doğru gerçekleştirilen kitlesel göçler bir yandan da Osmanlı Devleti'ne demografik olarak güç kazandırmıştır. 1877-1895 yılları arasında yaklaşık 1.230.000 Müslüman, Balkanlardan Anadolu'ya göç etmiştir (İpek, 1994: 173-174). Bu sayıyı J. McCarthy 1.253.500 kişi olarak göstermiştir (McCarthy, 1998: 105). Demografik yapının değişimi Osmanlı Devleti için olumlu ya da olumsuz birçok etkiye sebep olmuştur.

Kitlesel göçlerin doğası gereği hangi devlete gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulmaksızın o devleti maddi ve manevi birçok açıdan olumsuz etkileyeceği açıktır. 93 Harbi gibi Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında yaşanmış en büyük savaş sonrası da bu durum değişmemiştir. Osmanlı Devleti'nin 93 Harbini ağır bedeller ödeyerek ve büyük kayıplar vererek kaybettiği düşünüldüğünde de yaşanan kitlesel göçlerin devlet üzerindeki ağırlığı ortadadır (Yapıcı, 2012: 188). 93 Harbi sonrası yaşanan göçlerin etkilerini sadece olumsuz açıdan değerlendirmek doğru değildir. Bu göçlerin devlete maddi olarak dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda ilk başta ağır geldiği bilinmektedir. Ancak göçlerin zaman içerisinde devlete demografik, sosyolojik ve ekonomik katkıları da olmuştur.

93 Harbi sonrası Anadolu'ya doğru gerçekleştirilen göçler doğu ve batı olarak her iki yönden olmuştur. Doğu kanadından gerçekleştirilen Kafkasya göçü 93 Harbinin doğu cephesinin Osmanlı Devleti aleyhinde sonuçlanması ile başlamış ve Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Müslüman Kafkas halkı Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Kafkasya'dan Anadolu'ya doğru gelen kitlesel göç dalgası ilk olarak Trabzon'da ve Erzurum'da karşılanmış, daha sonra Osmanlı Devleti'nin izlemiş olduğu göç politikasına göre Anadolu'nun farklı yerlerine uygun görüldüğü şekilde yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu göçlerin yoğun ve kitleler halinde sürekliliğinin 1904 yılına değin sürdüğü bilinmektedir (Tanrıverdi, 2018: 415).

Tablo 1. 1858-1879 Arasında Gerçekleşen Çerkez Göçmenlerin Sayıları Hakkında.

Sıra	Kaynak ve Menşei	Yıl	Çerkez Göçmen Sayısı	Göç Ettiği Yer
1	R.Fadeyev (Rus)	1864	210 000	Osmanlı Toprakları
2	Ad. Berje (Rus)	1858-1864	493194	Osmanlı Toprakları
3	L.G. Lopatinski (Rus)	1864	500000	Osmanlı Toprakları
4	A.H. Kasumov (Rus)	1858-1867	1 milyondan fazla	Osmanlı Toprakları
5	Ali Meram Kemal (Türk)	1860-1865	300 bin	Balkanlar
6	Ali Meram Kemal (Türk)	1860-1865	600 binden fazla	Anadolu
7	Kemal Karpat (Türk)	1859-1879	1,5 milyon	Osmanlı Toprakları
8	Musa Kunduhov (Çeçen)	1858-1867	600 000	Osmanlı Toprakları
9	Abdullah Saydam (Türk)	1856-1876	1,200 milyon	Osmanlı Toprakları
10	İslâm Ansiklopedisi (Türk)	1858-1864	1,5 milyon	Osmanlı Toprakları
11	Kaflı Kadircan (Çerkez)	1858-1864	1. 616 000	Anadolu
12	Hayri Ersoy ve Aysun Kamacı (Çerkez)	1858-1879	1 -1,5 milyon	Osmanlı Toprakları
13	Guaze (Çerkez Gazetesi)	1858-1879	1,760 milyon	Osmanlı Toprakları
14	Hayati Bice (Çerkez)	1858-1879	2 milyon	Osmanlı Toprakları

Tablodan da anlaşılacağı üzere genel olarak bir milyonun üzerinde Çerkez'in Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göç ettiği'dir. Bu rakamlar dışında yaklaşık 130 bin Kuzey Kafkasya Dağlı halkının Kuban çevresine göç ettirildiği de bilinmektedir (Avagyan, 2004: 51). Tablo genel olarak Çerkezler hakkındadır. Çerkezler dışında göç eden diğer toplulukları ise Abhazlar, Abazinler, Çeçenler, İnguşlar, Osetler ve Nogaylar oluşturmuştur. Bu milletlerden Osmanlı topraklarına göç edenlerin sayıları az olması dolayısıyla daha çok Çerkezler üzerinde durulmuştur. Kuzey Kafkasya Dağlı halklarının da bölgeden çıkarıldığı düşünülürse verilen rakamların net değerleri yansıtmadığı açıktır. Verilen rakamların çoğunluğunun Rus kaynaklarına dayandırılması da rakamlar üzerinde şaibe yaratmaktadır. Rus-Kafkas savaşı sonrasında bölgede kalan Adige ve Çerkezlerin savaş öncesindeki nüfusları da verilen rakamların gerçeği yansıtmadığını göstermekte, bölgede tam anlamıyla etnik temizlik yapıldığını kanıtlamaktadır. Rus-Kafkas Savaşı sonrasında Kafkasya'da toplam Çerkez nüfusu 150-200 bin arasında gösterilmiştir. Savaş öncesindeki rakamlar ise 2 milyondan fazla olduklarına işaret etmektedir. Yine savaş sonrasında Adigelerin nüfusu 75 bin olarak belirlenmiş savaş öncesindeki rakam ise 1 milyonun üzerinde olduğunu göstermektedir (Aslan, 2006: 148). Dolayısıyla 93 Harbi sonrası Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçleri net bir rakam ile söylemek mümkün olamamaktadır. Ancak 2 milyona yakın göçmenin Kafkasya'dan Anadolu'ya geldiği tahmin edilmektedir.

93 Harbi ile Balkanlar'daki nüfus dağılımı büyük oranda değişmiştir. 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması'yla Balkan Türklerinin buldukları ülkelerde sayıca azınlık konumuna düştükleri ifade edilmiştir. Savaşla birlikte açlık, soğuk ve salgın hastalıklar sonucunda 260 bin civarında Müslüman, Balkanlarda hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde ayrıca 1 milyon civarında Müslüman yerlerinden edilirken sürekli sığınmacı olarak yaklaşık 515 bin kişi Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki bölgelere göç etmiştir. Bu sayısal verilerin dışında 1886-1890 yılları arasında 74 bin 753 ve 1893-1902 yılları arasında 70 bin 603 kişi Osmanlı Devleti topraklarına göç etmiştir. 93 Harbi'nin demografik etkilerinin çoğunlukla Bulgaristan'da olmasına karşın 1912-1913 Balkan Savaşları'nın Balkanlar'da bulunan Osmanlı topraklarının genelinde yaşanması nedeniyle sivil can kaybının ve göçmen sayısının hesaplanması güçleşmektedir. Göçmen verileri konusunda farklı sayısal ifadeler ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde sadece Bulgaristan'dan değil, Romanya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'dan gerçekleşen zorunlu göçler de söz konusu olmuştur (Özdal, 2018: 95-98).

Doğu ve batı olmak üzere her iki yönden de Anadolu'ya doğru neredeyse aynı zamanda gerçekleştirilen kitlesel göçlerin, gelen göçmenlerin birçok ortak özelliklere sahip olmaları neticesinde, Anadolu'ya olan etkilerinin de birbirine yakın olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle birçoğunun Müslüman olması ve Anadolu halkının çoğunun da Müslüman olması dini olarak farklılıkların yaşanmasını önlemiştir. Ancak aralarında Hıristiyanlar başta olmak üzere farklı dini inanışların olduğu da bilinmektedir. Bu durum en çok Anadolu'daki Hıristiyan nüfusun artmasına neden olurken Müslümanların sayıca çok olması hatta göçler sonucunda sayılarının katlanması nedeniyle toplumun dini yapısını etkileyecek bir boyutta olmamıştır. Ayrıca yaşanan göçler Anadolu'da Müslüman nüfusun Hıristiyan nüfusa oranla daha da artmasına sebep olmuştur. Bu değişim dönem itibarıyla birçok savaşa girmek zorunda kalan Osmanlıların asker ihtiyacı yönünde olumlu gelişmeler yaşanmasını da sağlamıştır (İpek, 1994: 228).

Osmanlı Devleti göçmenlere sağladığı birçok imkânla göçmenlerin yaşamlarını sağlıklı bir şekilde yürütebilmelerine destek olmuştur. Farklı kültür ve medeniyete sahip göçmenler Anadolu coğrafyasında millet çeşitliliği oluşturmuştur. Göçmenlerin çoğunluğunun Türk kökenli olduğu da düşünüldüğünde Anadolu'daki Türk nüfusunun arttığını söylemek mümkündür. 93 Harbi öncesinde ve sonrasında Türk kökenli göçmenlerin sayısının çok olması Osmanlı Devleti topraklarında bir kargaşadan ziyade birliktelik oluşturmuştur. Çoğunluğu Türk ve Müslüman olan bu göçmen kitlesi birlikte yaşama bilincine erken vararak Anadolu'nun kalkınmasına katkıda bulunmuşlardır. Birlik ve beraberlik duygusuyla hareket eden göçmenler Balkan Harbi'nde, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Türk Milli Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu halkının yanında yer almışlardır. Bu durum birlik ve beraberlik duygusuyla Anadolu halkının ve göçmenlerin birbirlerine daha da kenetlenmesini sağlamıştır (İpek, 1994: 228).

Anadolu coğrafyasına yaşanan göçler sonucunda Balkanlardan gelen göçmenlerle Kafkasya'dan gelen göçmenlerin yaşam tarzları arasında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar onların Anadolu topraklarına yerleştirilmesinde Osmanlı devlet adamları tarafından göz önünde bulundurulmuştur. Hem Balkanlardan gelen göçmenlerin hem de Kafkasya'dan gelen göçmenlerin tarım yapabildiği bilinmektedir. Ancak Balkanlardan gelen göçmenler ova ve plato üzerinde yer alan sulu bölgelerde tarım yapabilirken Kafkasya göçmenleri yaşadıkları iklim ve coğrafyanın etkisiyle dağlık ve ormanlık alanlarda da tarımın yanı sıra hayvancılık da yapabilmektedir. Göçmenler yerleştirilirken bu özellikleri de düşünülerek uygun arazilerle buluşturulmuşlardır. Bu sayede Anadolu topraklarında yer alan bataklık ve tarıma elverişsiz gibi görünen araziler Balkanlardan gelen göçmenler sayesinde tarıma uygun hale getirilmiştir. Kafkasya göçmenleri sayesinde ise yaşanması zor olan dağlık bölgelerde yerleşim yerleri oluşturularak tarım yapılmaya başlanmıştır. Böylece devletin ekonomik olarak da geçirdiği zor süreçler göçmenlerin tarım yaparak üretime katılmasıyla bir nebze olsun aşılabılmıştır. Ayrıca yerleşim yeri olarak göçmenlerin bataklık ve dağlık bölgelere gönderilmesi belirli bölgelere yığılmalarını engellemiş ve göçmenlerin kendi düzenlerini kurmalarını kolaylaştırmıştır (İpek, 1994: 229).

Göçmenlerin genel olarak dağlık ve kırsal bölgelere yerleştirilmesi kırsalda hızlı bir nüfus artışı ve yığılma olmasına neden olmuştur. Bu duruma çözüm olarak göçmenler arasında zanaat işleriyle uğraşanlar seçilerek şehirlerde yaşamaları için imkân verilmiştir. Böylece hem şehirlerin zanaatkâr ihtiyacı karşılanmış hem de kentlerle köylerin nüfusu arasında bir denge sağlanabilmiştir (İpek, 1994: 231).

1.2. Nüfus Mübadelesi ve Etkileri

XX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin yıkılma evresi ve tarih sahnesinden çekildiği dönemdir. Sahip olduğu toprakların çoğunu kaybedip yıkılan Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında bu dönemde büyük bir varoluş mücadelesi vermeye başlanmıştır. Bu mücadele başarıyla neticelenmiş ve yeni Türk devleti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulurken dönemin değişen şartlarına bağlı olarak ulusçu bir anlayış gelişmeye başlamıştır. Bu sebeple Türk toplumunu kendi sınırlarında tutmanın önemli olduğunu düşünen yöneticiler, Türkler dışındaki gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmek isteklerine de karşı çıkmamışlardır. O dönemde Türkiye sınırları dâhilinde yaşayan gayrimüslimler içinde Rumların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Aynı durumda Yunanistan topraklarındaki Türklerin durumları da düşünülerek bu duruma çözüm aranması gereği doğmuştur. Bu doğrultuda yeni Türk devleti kurulduktan sonra imzalanan Lozan Antlaşması'nda Türkiye ve Yunanistan Arasında bir Türk-Yunan mübadelesi yapılması kararı alınmış ve imza edilmiştir. Buna göre İstanbul dışında yerleşmiş olan Rumlar ile

Batı Trakya dışındaki Yunan sınırları içerisinde kalan Müslüman nüfusun 1 Mayıs 1923 tarihi itibarıyla zorunlu olarak mübadele edilmelerine karar verilmiştir (Arı, 1995: 1). Bu süreç içerisinde gönüllü olanların yanı sıra zorunlu yer değiştirenlerin olduğu da bilinmektedir. İki devlet arasında yapılan karşılıklı nüfus hareketi 1923-1930 yılları arasında yapılmıştır. Bu mübadele ile 1 milyon 200 bin Hıristiyan Ortodoks Rum Anadolu topraklarından Yunanistan'a 500 bin Müslüman Türk ise Yunanistan sınırlarından Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum özellikle kültürel, dini ve demografik anlamda büyük değişimlere sebep olmuştur (Erdal, 2006: 285). Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi sıradan göçlerden farklıdır. Bahsi geçen iki devlet kendi aralarında anlaşıp bazı şartlar dâhilinde bu göçleri organize etmişlerdir. Öncesinde yapılan Balkan ve Kafkasya'dan yapılan göçlerden farklı olarak daha sistemli ve karşılıklı anlaşarak yapılmıştır. Mübadele için bir anlaşma protokolü hazırlanıp planlı bir şekilde uygulamaya koyulmuştur.

Bu protokole göre mübadele ile gelecek Müslüman Türklerin aşağıda belirlenen on bölgeye yerleştirilmeleri ile ilgili kararlar alınmış ve muhacirlerin mesleklerine göre ayrılarak hangi bölgelerde yaşamlarını sürdürecekleri düşünülmüştür. Bu doğrultuda on bölge belirlenmiştir. Bu bölgeler sırasıyla: Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum, Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale, Balıkesir, Ayvalık, Edremit, İzmir, Manisa, Menteşe, Afyon, Denizli, Bursa, İstanbul, Çatalca, Zonguldak, İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Antalya, Isparta, Burdur, Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir, Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş'tır.

Bu yerleştirmeler buradan mübadele ile gönderilenlerden açıkta kalan yerlere yerleştirme şeklinde planlanmış fakat bu plan boş kalan evler ve toprakların yerli halk tarafından yağmalanması ve zarar görmesi sebebiyle istenildiği düzeyde gerçekleştirilememiştir. Yapılan planlama ve bölgelere göre bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Mübadele Dönemi Meslek Gruplarına Ayrılan Muhacirler İçin Yapılan Planlama Hakkında

Bölgeler	1	2	3	4	5	6	7	8
	Sinop	Balıkesir	İzmir	İstanbul	Antalya	Adana	Malatya	Amasya
	Samsun	Ayvalık	Afyon	Çatalca	Isparta	Mersin		Tokat
	Ordu	Edremit	Denizli	Tekirdağ	Burdur	Silifke		Sivas
	Giresun	Mersin	Manisa	Zonguldak		Kozan		
	Trabzon		Aydın	Karaman		Ayıntab		
	Gümüşhane		Menteşe	Niğde		Maraş		
	Amasya							
	Tokat							
	Çorum							
1. Tütüncü	30.000		4.000	20.000		20.000	2.500	3.000
Çiftçi ve Bağcı		30.000	20.000	55.000	15.000	15.000	15.000	25.000
2. Zeytinci		20.000	40.000	15.000	40.000	5.000	5.000	15.000
3. Toplam	30.000	50.000	64.000	90.000	55.000	40.000	22.500	43.000

(Arı, 1995: 53)

Tabloda 395 bin muhacirin mensup oldukları meslek grupları ve yerleştirildikleri bölgeler verilmiştir. Bu sayının 500 bin kişi olduğu bilindiğine göre bu insanlar gelemeden önce birçoğunun yerleştirilecekleri bölgelerin belirlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu düzenlemeler bölgede bulunan bazı kimselerin işgal ettikleri topraklardan çıkmamalarından dolayı gerçekleştirilememiştir. Bunun üzerine gelen muhacirler bazı bölgelere dağınık olarak

yerleştirilmişlerdir. Bu durum bazı bölgelerde yoğunluklar oluşturmuştur. Bölge halkı tarafından fuzuli işgallerin en fazla olduğu bölge Ege bölgesi olarak tespit edilmiştir (Arı, 1995, s. 52-54). Sonuç olarak o dönemde nüfus mübadelesi bir sisteme göre planlanmış fakat yerli halkın gereksiz işgal ve tutumlarından büyük oranda etkilenmiştir. Bu durum karşısında Türkiye planlarını uygulamaya devam etmiştir. Türkiye stratejik konumu ve kültürel anlamda gerek Türk dünyası ve gerekse Arap dünyası ile bağları olan bir ülkedir. Bunun yanında tarihi anlamda yüklendiği misyon ve gelenek olarak Osmanlı Devleti'nin kültürel, siyasi ve dini anlamda mirasını yürüten bir devlet olduğu için her dönem göçlere ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde ise bunun en büyük örneği Arap Baharı neticesinde Suriye iç savaşından kaçıp Türkiye'ye sığınan insanları söyleyebiliriz. Bu durum bazı toplumsal uyum problemlerini ortaya çıkarsa da zamanla Türk toplumuna entegre olmaları mümkündür.

1.3. Suriye Göçü ve Etkileri

XIX. ve XX. yüzyıla damgasını vuran savaşlar ve devamında yaşanan göç dalgaları dünyanın bugünkü demografik yapısını çoğunlukla şekillendirmiştir. Bu süreç içerisinde birçok imparatorluk dağılırken birçok ulus devlet ortaya çıkmıştır. XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu devletler günümüz dünyasının da müstakil devletlerini oluşturmuşlardır. Dünya genelinde belirli sınırlar çerçevesinde ulus devletlerin oluşması ve büyük imparatorlukların dağılması dünya gücü olmak isteyen yeni devletleri de ortaya çıkarmıştır. Bu devletlerin güç olma istekleri ve belirli merkezlerdeki kaynakların paylaşılabilmesi yeni savaşlara sebep olmuştur. XXI. yüzyıla gelindiğinde Arap Baharı olaylarıyla dünyanın mevcut düzenini etkileyebilecek göçlerin yaşanmaya başlamıştır. 2011 yılında Arap Baharının yankılarıyla başlayan Suriye iç savaşı Suriye'de yaşayan halkı başta canlarını tehdit eden şiddetin ortasında bırakmıştır. İç savaşın tehdidinden kurtulmak isteyen halkın göç etmekten başka çaresi kalmamıştır. Bu nedenle Suriye halkı özellikle sınır komşularına doğru coğrafi, dini ve kültürel yakınlıktan kaynaklı olarak göç etmeye başlamışlardır. Burada Suriye'nin sınır komşuları başta olmak üzere birçok ülkenin bir göç politikası değişime uğramak zorunda kalmış ve Avrupa Birliği ile de geri kabul antlaşması yapılmıştır (Köse ve Aksoy, 2023: 109-117). Türkiye'nin ise Suriye göçüne karşı tutumu insani olarak açık kapı politikası şeklinde gelişmiştir. Türkiye'nin göç politikasını sınır kapılarını Suriye halkına neredeyse tamamen açarak kabul etmesi şeklinde ifade etmek yanlış olmayacaktır. Suriye kitlesel göçünün başladığı 2011 yılında Türkiye açık kapı politikasıyla Türkiye'ye gelen ve gelmek isteyen Suriyeli herkesi kabul etmiştir. Ancak burada beklenilenden daha fazla bir kitlesel göçün gerçekleşmesi Türkiye'nin ekonomik ve sosyal olarak birçok durumda gelen göçmenlerin ihtiyaçlarına hızlıca cevap vermesini gerektirmiştir. Türkiye öncelikle Suriye halkının her türlü ihtiyacını karşılayabilmek adına en yoğun göçlerin yaşandığı sınır bölgelerine göçmen kampları kurmuştur. Bu kamplarla Türkiye Suriyeli göçmen misafirlerini en uygun şartlarda ağırlamayı hedeflerken bir yandan da şehirlere bir anda yoğun bir göçmen akımının olmasını engellemeye çalışmıştır. Çünkü Türkiye ve Suriye her ne kadar ortak kültür ve dini değerlere sahip olsa da ülke içerisinde planlanmamış bir kitlesel göçe halkın tepkisini ölçmek kolay olmamıştır (Aköz Çevik, 2016: 81).

Suriyeli göçmenler için Türkiye'nin özellikle sınır şehirlerinde kurulan kamplar zamanla göçmenlerin sayısını kaldıramayacak bir duruma gelmiştir. Böylece Suriyeli göçmenlerin bir kısmı Avrupa'ya çıkış yolları ararken kimileri de şehirlere ve geçim kaynağı olabilecek birçok yerleşim bölgesine gitmeye ve yerleşmeye başlamıştır. Bu yerleşimlerin ön görülmemesi nedeniyle Türkiye 'de plansız bir göçmen dağılımı ortaya çıkmıştır. Ayrıca sosyo-ekonomik düzeyi iyi olan göçmenlerin kamplarda yaşamak istememeleri ve şehirlerde yerleşik düzene

geçmek istemeleri de Suriye kitlesel göçünün Türkiye'de dağınık bir Suriye göçmen dağılımı göstermesine neden olmuştur. Ancak çoğunluğunun kadın ve çocuklardan oluştuğu Suriyeli göçmenlerin kamplarda yerleşim yerleri bulamayarak barınma, beslenme ve sağlık gibi temel ihtiyaçlara erişmekte zorluklar yaşadıkları da bilinmektedir. Türkiye her ne kadar Suriyeli göçmenlerin her ihtiyacına yetişmeye çalışsa da plansız ve beklenmedik bir kitlesel göçün sonucunda yetersiz kaldığı durumlar olmuştur (Aköz Çevik, 2016: 81).

2011 yılında başta Türkiye olmak üzere başlayan Suriye kitlesel göçü göçmenlerin önce misafir olarak kabul edilip daha sonra ülkelerine gidecekleri üzerine kurgulanmış bir göç politikasıyla başlamıştır (İçduygu ve Özçürümez, 2023: 55-209). Ancak savaşın uzun sürmesi, göçmenlerin Türkiye'de çeşitli zorluklarla mücadele ederek neredeyse sıfırdan kurdukları düzenlerini tekrar bozmak istememeleri, birçoğunun Türkiye'de eğitim süreçlerinin devam ediyor olması ve Suriye iç savaşının devam etmesi gibi hayati nedenlerle misafirlikleri kalıcı hale gelmiştir. Gelinen noktada 2022 yılı itibariyle resmi rakamlara göre Türkiye sınırları içerisindeki Suriyeli sığınmacı sayısı 3,6 milyona ulaşmıştır.

Tablo 2. 2022 Ekim ayı itibariyle Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacı Sayısı

Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	276.320	257.965	534.285
5-14	284.453	267.563	552.016
15-18	220.659	207.414	428.073
19-24	137.080	117.582	254.662
25-29	263.589	198.031	461.620
30-34	222.186	158.760	380.946
35-39	159.099	117.393	276.492
40-44	124.717	96.022	220.739
45-49	84.679	71.692	156.371
50-54	58.550	57.073	115.623
55-59	44.099	43.275	87.374
60-64	34.728	35.013	69.741
65-69	22.432	23.460	45.892
70-74	14.614	15.833	30.447
75-79	8.863	9.815	18.678
80-84	4.241	5.172	9.413
85-89	2.273	3.094	5.367
90+	1.077	1.571	2.648
90+	744	1.103	1.847
Toplam	1.964.403	1.687.831	3.652.234

(WEB 2)

Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Suriyeli göçmen sayısının Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılından bu yana sürekli arttığı görülmüştür. Sadece 2019 yılı içerisinde bu artışın durduğu hatta azalmanın olduğu görülmüş fakat bunun haricinde sürekli bir artış yaşanmıştır. 2022 yılı verilerine göre Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Suriyelilerin yaş ortalamalarına bakıldığında 21,3 olduğu ve bunun oldukça genç bir nüfus profili oluşturduğu görülmektedir. Suriyeli sığınmacıların %71,4'ü kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. Göç İdaresi verilerine göre bu nüfus yapısı içerisinde Suriyeli erkeklerin oranı %53,8 iken kadınların oranı ise %46,2'dir. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların yalnızca %1,3'ünün kamplarda barındığı bilinmektedir. Ayrıca tablo

üzerinden göçmenlerin doğum oranlarına da ulaşılabilir. 0-4 yaş arası nüfus grubuna bakıldığında ise bu oranın oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2020: 25).

Türkiye'deki Suriyeli göçmen sayısı Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılından beri sürekli artmaktadır. Bu artış sadece göç yoluyla dışardan gelen insanları ifade etmemektedir. Ülke içerisinde bulunan Suriyeli mültecilerin doğum yoluyla çoğalmaları da bunda etken teşkil etmektedir. Suriye iç savaşının bir çıkmazda olması göçmenlerin buldukları bölgelerde kalıcı olmalarını her geçen gün daha da zorunlu hale getirmektedir. Sürecin on yılı aşmış olması gelecek dönemlerde Suriyeli nüfusun nasıl adlandırılması gerektiği konusunu gündeme getirmektedir. Mülteciler arasından bir kısmına vatandaşlık verilmesi süreç içerisinde bütün mültecilere aynı statünün verilip verilmeyeceği konusunu da doğal olarak gündeme getirmektedir. Sürecin doğru yönetilmesi, insan hakları ihlalleri olmadan geri gönderimin ya da sığınmacılar ülkede kalacak ise bu yönde planlamalar yapılması gelecek dönemler için önemli görülmektedir.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye kitlesel olarak gelişleri öncelikle kamplar kurularak yerleştirilmeleri ve Türkiye toplumuyla tam bir etkileşim içinde olmamaları göçün ilk zamanları için geçerli olmuştur. Zaman içerisinde Suriye kitlesel göçünün Türkiye'ye doğru hacminin artması Türkiye toplumuyla Suriyeli göçmenler arasında hızlı ve doğrudan bir etkileşimin yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti zamanında Suriye ile yeni Türk Devleti'nin kurulduğu Anadolu coğrafyasının aynı çatı altında olması iki halkın birbirine yabancı olmadığının kanıtını oluşturmaktadır. Ayrıca Suriye'nin, Türkiye'nin en uzun sınır komşusu olma özelliği dolayısıyla da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Türk halkı ve Suriye halkı arasında ticari ilişkiler, akrabalık ilişkileri gibi bağlar devam ettirilmiş her iki toplum da birbirleriyle yakın bağlar kurarak yaşamışlardır. Bu nedenle Türkiye toplumu her ne kadar ani bir Suriye kitlesel göçünün şaşkınlığını yaşamış olsa da geçmişten gelen bağları neticesinde büyük bir sorun teşkil etmemiştir. Ancak bu durum göçün kısa zaman dilimi içerisinde şiddetini hafifletse de göçmenlerin statülerinin belirsizliği ve kalıcılık sürelerinin uzaması muhtelif sorunlara da sebep oluşturmaktadır. Sürecin doğru yönetilmesi adına göçmenlerin geleceği konusunda yapılacak çalışmalar toplumda oluşacak huzursuzlukları giderecek yönde olmalıdır. Bunun için de göç ve göçmen konularında tecrübeli olan Türk toplumunun bu doğrultuda attığı adımların göz önüne alınması gerekli görülmektedir.

Tablo 3. 2022 Ekim Ayı İtibariyle Türkiye'nin Şehirlerindeki Suriyeli Sığınmacı Sayıları

-NO-	Şehir	Suriyeli Sayısı	-NO-	Şehir	Suriyeli Sayısı
1.	İstanbul	551.909	43.	Aksaray	4.234
2.	Gaziantep	466.063	44.	Yalova	3.831
3.	Şanlıurfa	380.790	45.	Trabzon	3.681
4.	Hatay	366.690	46.	Sivas	3.632
5.	Adana	257.583	47.	Çorum	3.443
6.	Mersin	244.095	48.	Uşak	3.296
7.	Bursa	185.696	49.	Kastamonu	2.548
8.	İzmir	150.079	50.	Van	2.167
9.	Konya	124.021	51.	Kırşehir	2.061
10.	Ankara	100.137	52.	Kırıkkale	1.971
11.	Kahramanmaraş	97.214	53.	Kütahya	1.969
12.	Mardin	92.061	54.	Karabük	1.725
13.	Kilis	91.039	55.	Muş	1.722
14.	Kayseri	84.494	56.	Düzce	1.649
15.	Kocaeli	56.764	57.	Rize	1.329
16.	Osmaniye	42.958	58.	Amasya	1.300
17.	Malatya	32.847	59.	Ağrı	1.283

18.	Diyarbakır	24.698	60.	Tokat	1.202
19.	Adıyaman	23.512	61.	Bingöl	1.199
20.	Batman	16.046	62.	Ordu	1.167
21.	Sakarya	15.800	63.	Erzurum	1.161
22.	Şırnak	14.896	64.	Bitlis	1.142
23.	Manisa	14.329	65.	Edirne	1.100
24.	Denizli	14.202	66.	Kırklareli	1.029
25.	Nevşehir	13.928	67.	Karaman	821
26.	Elazığ	13.232	68.	Çankırı	787
27.	Tekirdağ	12.704	69.	Zonguldak	705
28.	Afyonkarahisar	12.604	70.	Bilecik	664
29.	Muğla	11.834	71.	Bartın	514
31.	Burdur	9.389	72.	Giresun	449
32.	Aydın	8.608	73.	Sinop	442
33.	Isparta	8.220	74.	Gümüşhane	227
34.	Niğde	7.096	75.	Erzincan	210
35.	Eskişehir	6.699	76.	Kars	185
36.	Yozgat	5.485	77.	Bayburt	152
37.	Hakkari	5.086	78.	Ardahan	126
38.	Çanakkale	5.030	79.	İğdır	86
39.	Balıkesir	5.024	80.	Tunceli	76
40.	Siirt	4.708	81.	Artvin	68
41.	Bolu	4.578			
42.	Antalya	4.524			

(WEB 1)

Bu veriler ışığında Türkiye'deki şehir nüfusları ile Suriyeli sığınmacı nüfusu karşılaştırıldığında bazı şehirlerde sığınmacı sayısının yerli nüfustan fazla olduğu görülmektedir. Suriyelilerin yerli nüfusa oranla en yoğun olduğu şehri yüzde 38,4 ile Kilis oluştururken Kilis'i yüzde 18 ile Hatay takip etmektedir. Bu durum Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki şehirlere yerleştirilirken şehirlerdeki yerli nüfusun dikkate alınmadığını göstermektedir.

Ortak bir tarihe, coğrafyaya ve dini değerlere sahip Suriye ve Türkiye halkı iç içe bir yaşam sürerken geçmişten gelen paylaşımlarının yanında yeni kültürel, ekonomik ve dini kaynaşmalara da tanıklık etmişlerdir. Suriye halkının birçoğunun Türkiye halkı gibi Müslüman olduğu bilinse de Suriye halkı ve Türk halkı arasında birtakım kültürel farklılıkların olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar zamanla iki toplum arasında uyum sorunlarına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda başta dil olmak üzere birçok uyum projesi üretilse de sosyal uyum için daha fazla zaman gerektiği de aşikârdır.

2. SONUÇ VE TARTIŞMA

Göçlerin uluslararası bir boyutta olması birçok toplumu başta ekonomik, sosyolojik ve politik olmak üzere birçok açıdan etkisi altına almaktadır. Göç eden ve göç edilen toplumlar arasındaki farklılıklar arttıkça göçün etkilerinin de arttığı görülmektedir. Göçün etkilerinin toplumlar arasındaki farklılıklara göre değişmesinin yanında göçün sebeplerinin de göçün üzerindeki etkisi büyüktür. Son iki yüzyılda Anadolu'ya doğru yapılan göçlere bakıldığında bazı ortak yönlerin olduğu fark edilmiştir. 93 Harbi sonrası yaşanan göçlerle Suriye iç savaşı sonrası yaşanan göçler arasındaki ortak benzerlikler arasından en önemlisi iki kitlesel göçün de savaş sonrası yaşanmış olmasıdır. 93 Harbi Osmanlı Devleti'nin Ruslarla yaptığı en büyük savaş olarak bilinmektedir. Dağılma sürecinde güçsüz bir devlet olarak Ruslarla savaşan Osmanlı Devleti her türlü imkânsızlıklara savaşı savaşta gerekli mücadeleden kaçınmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin gösterdiği her türlü direnç ve mücadele savaşın doğu ve batı her iki yönden de kaybedilmesine engel olmamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti kaybettiği topraklardan Anadolu'ya doğru bir

daralmaya geçmiştir. Kaybettiği topraklarda kalan Türk ve Müslüman unsurlara ise mezalimlerin elinden kurtarmak için kapılarını sonuna kadar açmıştır. Bu nedenle 93 Harbi sonrası Anadolu'ya doğru doğu ve batı yönlü olmak üzere yaklaşık üç milyon Türk ve Müslüman unsur göç etmiştir. XXI. yüzyılda Arap Baharının etkisiyle yaşanan Suriye savaşında ise öncelikle canlarını kurtarmak isteyen Suriye halkı başta Türkiye olmak üzere büyük kitlesel göçler yaşamışlardır. Ancak Suriye Savaşı bir savunma savaşından Suriye'nin kendi içindeki karışıklardan doğan ve halkın yapılan kışkırtmalara ayak uydurmasıyla gerçekleşen bir savaş olmuştur. Bu nedenle 93 Harbi ile savaşın nedenleri ve göçe etkisi üzerinde farklılıklar bulunmaktadır. 93 Harbi Osmanlı Devleti'nin halkını korumak üzere gerçekleştirdiği bir savaşken Suriye savaşı halkın birbirine karşı yaptığı bir savaştır. 93 Harbi sonrası Rusların elinden kaçmak zorunda bırakılan Türk ve Müslüman unsurların Anadolu'ya doğru kitlesel göçler gerçekleştirmek zorunda bırakıldığı görülürken Suriye iç savaşı sonrası Suriye halkı farklı devletlerin çatısı altına kitlesel göçler yapmak zorunda kalmışlardır. 93 Harbi sonrası göç eden Türk ve Müslüman unsurlar uzun süre Osmanlı Devleti çatısı altında birlikte yaşayan halkın yakın mesafede yine birlikte yaşadıkları bir dönem olmuştur. Çeşitli ulusları bir arada tutan Osmanlı Devleti daralan topraklarına kendi halkını yerleştirirken gerekli özeni göstermeye çalışmıştır. Balkanlardan ve Kafkasya'dan gelen Türk ve Müslüman unsurlar hem yerleşik halkın hem de göç eden halkın rahat yaşayabileceği şekilde planlanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti içerisinde farklı kültürel ve dini özelliklere sahip birçok milletin bir arada yaşıyor olması bazı karışıklıkların yaşanmasından kaçınılmasını güç kılmıştır. Örneğin; Kafkasya'dan gelen Türk ve Müslümanlara karşı Anadolu'da yerleşik düzenleri olan Ermeniler yerli halkın sıcak ve samimi tutumunun aksine rahatsız edici davranışlarla Anadolu'ya yerleşmeye çalışan Kafkas halkını bezdirmeye çalışmışlardır. Hatta Anadolu'nun birçok yerinde Kafkasya'dan gelen Türk ve Müslüman unsurla yerleşik Ermenilerin çatıştıkları da bilinmektedir. Suriye iç savaşı sonrası Türkiye'ye gelen Suriye halkına bakıldığında ise yine Türkiye halkı geçmişte aynı çatı altında yaşamış olmanın ve sınır komşuluğu yapmış olmanın getirdiği ortak kültür, inanış ve dini değerleri göz ardı etmeyerek Suriye halkına anlayışlı bir tutum sergilemiştir. Fakat süreç içerisinde Suriye göçmenlerinin sayısının hızla artması ve halkın yaşam standartlarının birçok açıdan değişikliğe uğraması bazı kesimler tarafından rahatsız edici bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Arı, K. (1995). Büyük Mübadele: Türkiye" ye Zorunlu Göç (1923–1925).(The great population exchange: Forced migration to Turkey 1923–1925). İstanbul: *Tarih Vakfı yay.*
- Arslan, S. (2008). "Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskanları." Yüksek Lisans Tezi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Aslan, C. (2006). Bir Soykırımın Adı 1864 Büyük Çerkez Sürgünü. *Uluslararası Suçlar ve Tarih.*
- Avagyan, A. (2004). Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkezler: XIX. yüzyılın İlk Yarısından XX. yüzyılın İlk Çeyreğine. İstanbul: *Belge Yayınları.*
- Bice, H. (1991). Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler. Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı yay.*
- Castles, S. ve Miller, M. J. (1998), *The Age of Migration*, Mcmillan, London.
- Çevik Aköz, S. (2016). Suriye'den Türkiye'ye göç'ün etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (GÜSBD)*, 5(2), 80-83.
- Demirtaş, M. (2009). Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16(41), ss. 215-238.

- Erdal, İ., Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele Meselesi (1923-1930), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Erdoğan, M. M. (2020). Suriyeliler Barometresi 2019. Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi. Ankara: *Orion Kitapevi*.
- İçduygu, A. Özçürümez, S. (2023) Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme: Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye, *İstanbul Bilgi Üniversitesi yay*.
- İpek, N. (1994). Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, 1877-1890. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köse, İ. Aksoy, M. (2023), The Role of Syrian Immigrants in the Turkish Foreign Policy, Çomak Hasret vd. (Ed) Refugee Crisis In International Policy - Volume V - V1 (Refugees In Turkey And Beyond), TP London.
- Lee, E. S. (1966), A Theory of Migration, Vol. 3, No. 1, ss. 47-57, Published By: *Duke University Press*
- McCarthy, J. Ölüm ve Sürgün, (Çev: Bilge Umar), *İnkılap Yayınevi*, İstanbul 1998, s. 105.
- Oral, B. ve Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları. *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Özel Dergisi*, 3 (1), ss. 1-8.
- Özdal, B. (2018). Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye. Bursa: *Dora yay*.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration Journal of the Statistical Society of London, 48 (2), 167-235. *Published By: Oxford University Press*
- Saydam, A. (1997). Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876). Ankara: TTK.
- Saydam, A. (1999). "Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti", *Osmanlı Yeni Türkiye Yay.*, Ankara, s. 667.
- Şirin, F. S. (2018). "93 Harbi ve Balkan Savaşları'nın İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş Sürecine Etkileri". *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: ss. 391-409.
- Tanrıverdi, M. (2018). "1879 İstanbul Antlaşması Sonrasında Kars ve Batum'dan Göçlerin Bölgedeki Sosyo-Ekonomik Yapıya Yansımaları". *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: ss. 411-423.
- WEB-1, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=Cj0KCQjwteOaBhDuARIsADBqReiLMbStsXuW5gnYD4Hc8NBvxWIoPmpi1Y2ztDyYlia6kIH43CycRAQaAveaEALw_wcB, (Erişim 26.10.2023).
- WEB-2, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=Cj0KCQjwteOaBhDuARIsADBqReiLMbStsXuW5gnYD4Hc8NBvxWIoPmpi1Y2ztDyYlia6kIH43CycRAQaAveaEALw_wcB, (Erişim 26.10.2023).
- Yapıcı, H. 93 Harbi Sonrasında Yaşanan Göçler ve Neticeleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(1), ss. 181-189.
- Yavuz, N., (2019). *I. Balkan Harbi ve Göçler*. Ankara: Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), ss. 1685-1704.

*****

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul onayına gerek yoktur.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.